

# ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ

## ԿՈՐԻԻՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ ԵՐԿԵՐԸ

### Գ. — ԱԳԱՔԱՆԳԻՆՆԵՐ

Ազաթանգեղոսի Պատմութիւնը, իր ներկայ ձեւին մէջ, գործն է Կորին Վարդապետի՝ դատելով գրքին լեզուէն եւ ոճէն:

Այդ գրքին մաս կազմող Ս. Գրիգորի Վարդապետութիւնը առանձին առինք նախորդ յօդուածով, նկատելով որ անիկա գերծ է ընդմիջարկութիւններու խնդրայալոյց կնճիռէն. եւ ցոյց տուինք թէ անոր հեղինակն է Կորին Վարդապետ:

Այս յօդուածով պիտի ներկայացնենք հատուածներ, վերջուած Ազաթանգեղոսի Պատմութեան այն մասերէն՝ որոնք հաստատապէս կը պատկանին Կորին Վարդապետի գրչին:

Այստեղ հարկ է շնչտել թէ Ազաթանգեղոսի Պատմութեան մէջ կան ընդարձակ բաժիններ, որոնց լեզուն եւ ոճը Կորինեան չեն: Այդ բաժիններուն կարեւոր մէկ մասը վիպական բնոյթ ունի լեզուով, ոճով եւ բովանդակութեամբ: Հարկ է դիտել տալ, սակայն, որ Կորին Վարդապետ վիպական այդ դրուագները ընդլայնած եւ ճշդացուցած է բազմաթիւ յաւելումներով, քարոզչական եւ ուսուցողական նպատակներով:

Հելլինակի նոյնութեան իրողութիւնը ապացուցանելու մտքով ստորեւ կը բերենք Ազաթանգեղոսի Պատմութենէն քաղուած հատուածներու շարք մը, մատնանշելով Մաշտոցի Վարքին եւ Գրիգորի Վարդապետութեան այն կողորները՝ որոնց հետ պէտք է համեմատել:

1. — Եւ մեռաւ եւ անշնչացաւ, զի լնդելիակահալն զնոսա արագ արագ հնազանդեցուցէ իւրում պատկերին. — Ազաթանգեղոս, 1909, Տփղիս, § 61:

Տես Ա. 28: Բ. 15:

2. — Եւ զի սովոր են յարգել յունչէ գանիւնյան յինչ ածել, եւ յունչէ ի լինելութիւն արարածոց. — § 95:

Տես Բ. 2:

3. — Իսկ զորս գտանէ յանօրէնութեան եւ յամբարշտութեան, յասուածաեցութեան, ի կռապարտութեան կեցեալ՝ թէպէտ եւ բուսանել բուսանին մարմինը նոցա առ ժամանակ մի՝ այլ զնոսին նովին ոգւով եւ նովին մարմնով արկանէ ի գեհնէն. — § 117:

4. — Կին ոմն այրի, որ էր ի բերդին յայնմիկ, հրաման առեալ յարհաւրաց՝ զի աւուրն նկանակ մի արարեալ պատգաւսական ընկնելու ի ներքս ի խոր վիրապս. — § 124:

Տես Ա. 12. Բ. 6:

5. — Տէր Աստուած մեր, որ առաքեցիք զմիածին Որդիդ թո, որ եկն եւ ելից զամենայն տիեզերս հոգւով իմաստութեամբ թով, զի զամենեւեան յիսարայէլ անուն տա՛նուածաեցաւ գրեացէ. — § 146:

Տես Ա. 15: Բ. 8, 36:

6. — Վասն այսորիկ թողեալ զերկիր ծննդեան իւրեանց, զինչս եւ գտացուածս եւ զմերձաւոր զազգակիցս եւ զտոհմականս վասն տառուածական հրամանին զանծինս իւրեանց հրեշտակական զուարթական կարգօք լուսաւորեալ վարուցն քաջութեամբք, զի զԱստուած տեսանել կարացսն. — § 149:

Տես Ա. 32: Բ. 3, 36:

7. — Դու ես որ յունչէ գամինայն յնութիւն յօրինեցիր, եւ քոյով հրամանաւ վարին ամենայն զօրութիւնք երեսելիք եւ աներեւոյթք. — § 169:

Տես Բ. 20:

8. — Յուշ լիցի քեզ, որդեակ, հոգեխառն ջնուղն, որով զքեզ սնուցի: Յուշ լիցի քեզ աստուածդէն խրատն, որով զքեզ պարարեցի: Յուշ լիցին իրաժանքն իմ եւ թո ի միասին: Յուշ լիցի քեզ եւ բաժակ մահուն, զոր ի միասին եմք ըմպելոց: Յուշ լիցի քեզ եւ յարութիւն ամենայն օրեգկաց: Յուշ լիցի քեզ եւ մեծատանն յաւիթ մանութիւն: Յուշ լիցի քեզ այրումն յաւիտեանական գեհնէն տանջանաց: Յուշ լիցի քեզ անապական պարգնքն արարողոց, զոր եւ մնգն է պատրաստեալ: Յուշ լիցի քեզ աստուածդէն՝ բարառն երկնաւոր,՝ զոր լուար իսկ դու քեզէն՝ քոյովք՝ ականջօք յայսմ աւուր. — § 165:

Տես Ա. 5, 19, 33: Բ. 28:

9. — Ձի նա անարգամեծաբ Տէր է, եւ նա ինքնին պահեցէ զմեզ զաղախնեայս իւր յամենայն սեղաց. — § 166:

Տես Ա. 6:

10. — Իսկ կապեալն Գրիգորիոս առդէն խօսել սկսաւ եւ ասէ. Որ ասէրդ, թէ «Աստուած քոս: Աստուած է եւ արարիչ, ամենագոր կամայական բարերարութեամբն յանուստեք յաննիւթոյ զնիւթական արարածս գոյացոյց. նոյն ինքն էական զօրութեամբն յանտեղեաց, յանվայր յօշոնչէ իմեքէ հրամայեաց հաստատել երկրի. որ զամենայն ինչ արար՝ Աստուածն ամենակալ, ամենարարն, ամենաեւրէն: Ձիս ծաներութ, զի բժշկեցսնին ձեր ցաւք յանցանաց ի պատուհասէ այտի: Որ վասն իւրոյ մարդասէր ողորմութեանն խրատեաց զձեզ, ըստ բանի ռստուածակալն իմաստութեանն. — § 226:

Տես Ա. 10, 31: Բ. 2, 4, 20:

11. — Եւ դու ինքեմ գիտես զլափ բաջութեան ուժոյ անդութեան ոսկերացքոց, զհա՞րդ նոյն տկարացեալ առաջի աղջկան միոջ. զի պահեաց զնա զօրութիւն ամենասեւռն Քրիստոսի. — § 223:

Տես Ա. 31: Բ. 10, 14:

12. — Եւ երկրպագութեամբ կամացն հնազանդեալ հրամանակատարք մշտնջենականին եւ ռստուածամեծն կենացն պատմող մարգարէք անուանեցան ի դարս առաջինս. — § 255:

Տես Ա. 3, Բ. 10:

13. — Մեզ տացին բանք ի բերան, մեզ՝ ցուցանել զօգուտն, եւ ձեզ՝ լսել, ընդունել եւ հաւատալ, եւ քակել ի սատանայական գործոց չարութենէ, եւ ռստուածամուխ կենացն լինել ժառանգորդ. — § 257:

Տես Ա. 3, 5: Բ. 12:

14. — Համօրէն տեղեկացուցեալ խելամոեցուցանէր, ոչ եթէ ծայրաբաղ ինչ արարեալ ողբարանս կամ սրավարս խօսեցաւ, այլ յստակապատում արարեալ ուսուցանէր ամենեցուն. ի սկզբանց անտի սկիզբն արարեալ, յաշխարհահամար յաշխարհապատում արարչութենէ անտի, մինչեւ ի բուն սրբոցն պատգամախօսացն Ոստոծոյ, ամենեցուն իւրաքանչիւր գործոց առաքիւնութեան եւ հոգեպատում պատգա-

մացն ընդելս եւ ծանօթս կացուցանէր. — § 723:

Տես Ա. 4: Բ. 36:

15. — Եւ զարանցն աստուածասիրաց ըստ քրիստոսաւանդ հրահանգելոցն ի ճշմարտութեան, զայրիւրաքանչիւր ռստուածամուխ կենօք եւ վաստակասէր հոգեւոր վարուք իւրովք, հանդիւր վկայութեամբ զմի մի ոք ի նոցանէ առանձինն յականէ յանուանէ ծանուցանէր. — § 724:

Տես Ա. 3, 5: Բ. 12:

16. — Եւ եղեգուիք ծայրից մատանց ոտիցն եւ ձեռացն կնդակացեալք էին իբրեւ զգեցունարիք եւ զօրմտեակեք կնճացն: Նա եւ պատկերն երեսացն դիմացն շրջեալ էր ի պատկեր եւ ի կնճիթ գոհանացն յեղեգան բնակելոց. իբրեւ յիւրոց ի զուգանալիս բարուցն բնութենէ եւ ի վարուց՝ ի թագաւորութեանն շրոյ սաստկութենէ անկեալ. — § 727:

Տես Ա. 22:

17. — Արդ՝ ամենարարն, ամենաստեղծն, ամենահաստիչն, ամենիմաստն, ամենաեւրէն, ամենակալն, ամենազօրեւն, ամենաբժիշկն խրատեաց զձեզ, զի Աստուածութեանն իւրոյ զձեզ մերծաւորս առացէ, — § 756:

Տես Ա. 31: Բ. 10:

18. — Իսկ երանելին Գրիգոր ծունր կրկնեալ ամենասեւռն բարերարի մարդասիրին Աստուծայ, երթեալ անկանէր զսուրբ ընկալ արկեղօքն երանելի մարմնոցն քրիստոսական վկայիցն՝ մատուցանել պաղատանս. համբարձեալ զբազուկան հանապազատաւածս յերկինս՝ ամենայն ժողովելոցն եւ թագաւորին զքժկութիւն հայցէր. — § 764:

Տես Ա. 31, 38:

19. — Սոյնպէս եւ բացեալ լինէր աղբիւր գիտութեան Քրիստոսի, զսեւիտ ամենեցուն ընդ ճամբապատում վարդապետութեամբն Աստուծոյ. — § 774:

Տես Ա. 39:

20. — Եւ զգեղն ամենայն դաստակերտօքն հանդերձ եւ սահմանօքն յանուն եկեղեցւոյն նուիրէին, եւ զամենաբարեկից նշանին օրինակ եւ անդ կանգնէին. — § 764:

Տես Ա. 20: Բ. 13:

21. — Ապա փութացեալ հասանէր ի գաւառն Դերբան, զի եւ անդ յառաջացի լնուլ զառաքելական քարոզութեան զարուեստ մշակութեանն երկովք, եւ զերեւուցանել զնոսա ի զարելի զհւական սասանայսկի բարուցն նիւազուրհեհ, զխուժադու զկողմանն աշակերտելով, զխոշորագոյն եւ զխեցրեկագոյն բարս հեթանոսութեան շրջել ի զգաստութիւն աստուածուսոյց իմաստութեանն. եւ ծանօթս աւետարանական աւետացն, յարդարեայս ընդելս կացուցանէր. — § 769:

Տես Ա. 16: 27:

22. — Մինչեւ տալ մեզ հրաման յայտ յանդիման՝ զոյն ինքզ զԴրիգորդ մեզ հովիւ եւ տեսուչ եւ վարդապետ ճամբարապետու կացուցանել. — § 769:

Տես Ա. 39:

23. — Եւ տուաք մեք ամել առ ձեզ զՍուրբ խոստովանող Գրիստոսի զԴրիգորիս. եւ զայս հրովարտակ մեր առ ձեզ գրեցաք. զի ըստ տուլութեան արանդութեան հոգեւոր ուսուածաւոր շնորհին Գրիստոսի՝ մեզ զԴրիգորդ տեսուչ եւ վարդապետ առաջնորդութեան աստուածազնաց ճանապարհացն, եւ հովիւ եւ բժիշկ կացուցիր, որպէս եւ մեզ վաստածոյ հրամայեցաւ. — § 801:

Տես Ա. 16: Բ. 1, 3:

24. — Եւ յետ այսորիկ առնոյր ընդ իւր զբազմութիւն հաւանելոցն՝ նախաբաւակոյ զօրոս հանդերձ. հրաժարեալ այնուհետեւ օճառնաւոր պարգեւօրն եւ ամենայն իւրայովքն յանձն եղեալ շնորհացն Աստուծոյ՝ ճանապարհորդ լինէր. — § 806:

Տես Ա. 14, 20:

25. — Իսկ նա շրջէր, զի 1995 զկողմանս կողմանս եկեղեցեօք եւ քահանայիք եւ պաշտօնէիք եւ ամենայն աստուածագործ սպասաւորութեան կարգօք, եւ լուսաւորեցնէ զբազումս մկրտութեամբ. — § 817:

Տես Ա. 19: Բ. 5:

26. — Որով առաւելագոյն հնազանդէին նմա ըստ հրամանացն Աստուծոյ, Թագաւորն եւ զօրքն ամենայն հանդերձ աօխարհալուծք բազմութեամբ. — § 826:

27. — Այսպէս բազում աշխատու-

թեամբ տարեալ՝ վասն հումաւորահիճ բարեաց ինչ օճան գտանելոյ. որում եւ պարգեւէր իսկ վիճակ յամենաւորհմէն Աստուծոյ, հայրական չափուն ծնանել ծնունդ նորոգ եւ քրանելի, պարգեւարաշխ սուրբ աղօլն իւրով. զամենայն ի ջրոյ եւ ի հոգւոյ յարգանդէ՝ մկրտութեամբ միսանգամ վերստին ծնանել, առնել, կատարել, օրքել, դրոշմել մի ժողովորդ Տեառն. — § 830:

Տես Ա. 13, 31:

28. — Եւ անդ մատուցանէր զօրհնութեան պատարագն, հաղորդէր զամենանեան ի խորհուրդն գոհութեան, բաշխէր ամենեցուն զսուրբ մարմինն եւ զպատուական արինն ամենափրկչին Գրիստոսի, զկենդանարարն եւ զկենցուցին ամենայն մարդկան, եւ զարարին եւ զաշխարհագործն ամենայն արարածոց, զաստուածաբուր շնորհսն առ ամենանեան առատապէս մատակարարէր. — § 834:

Տես Ա. 16. 20, 60: Բ. 1, 3, 13, 26, 35:

29. — Եւ հրաման տայր նոցա՝ հաւատարիմ առաջնորդութեամբ վերակացու լինել լուսաւորապէս հօտին Գրիստոսի. — § 836:

30. — Առեալ զոմանս ոմանս յաշակերտացն յիւրաքանչիւր մենաստանաց՝ երթեալ լեռնակեաց, մենակեաց, սորամուտ, ծակախիթ գողեալ. — § 846:

31. — Բարեաց գործոց նախանձաւոր եղեալ՝ զնոյն կեանս վարուցն քաջութեան աստուածամուխ կենացն անձին մատուցանէր. — § 848:

Տես Ա. 5, Բ. 12:

32. — Իսկ արդ՝ եթէ Թեթեւագոյն արուեստիք պակասագոյն ի զիտութեանն ազգք երկրածնաց, ո՞րչափ այնմ արուեստի ոք համարիցի անգիտանալ, որ ընդ ուստուածախօսսն կատարի. — § 851:

Տես Ա. 16: Բ. 33:

33. — Այլ կէտ եղեալ ինքեան՝ զամենայն աւուրս կենաց իւրոց զբառասուն քառասուն օր պահովք ձգտել մինչեւ յօր քրիստոսակոչ հանգստեանն իւրոյ վախճանին. — § 868:

Տես Ա. 37:

34. — Մինչդեռ ի մանկութեան աստիճանէր զինուորութեամբ՝ ամուսնացեալ եւ երկուս որդիս ստացեալ. որոց առաջնոյն

անուն ճանաչելը Վրթանէս, որ յաջաւոր-  
հակեաց կեանս էր. + § 869:

Տես Ա. 9:

35. — Արդ՝ իբրեւ լուաւ զայս ամենայն  
թագաւորն Տրդատ՝ վաղվադակի փութով  
եւ անգրազապէս արծակէր արտերիս աւագո  
փառաւորս պատուականն հրովարտակօթ  
հանդերձ. — § 860:

36. — Եւ այսու օրինակաւ հօթօր երեւ-  
եալ ի վերայ մարդկանն հաստատէր զթա-  
գաւորութիւնն իւր, ասուածակաւ թա-  
գաւորութիւն զիւր թագաւորութիւնն ան-  
ուանեալ. — § 870:

Տես Ա. 29: Բ. 10:

37. — Որ իբրեւ լուաւ զայս՝ բազում  
փառաւորութիւն ամենատեղեցի մատու-  
ցանէր խնդութեամբ, եւ մեծաւ ուրախու-  
թեամբ գոհանայր զայնմանէ, որ ընդ ա-  
մենայն երկիր զիւր սուրբ անունն փառա-  
ւոր առնէր. — § 872:

Տես Ա. 31: Բ. 10:

38. — Սոյնպէս եւ արքային Տրդատայ,  
իբրեւ եղօր սիրելոյ, սէր ցուցեալ ուրա-  
խութեամբ մեծաւ, մանաւանդ վասն աւ-  
տուածածնօրութեան նորա՝ առաւել դա-  
շինս կոէր ընդ նմա, միջնորդ կալեալ թղ-  
հաւատսն որ ի Տէր Քրիստոսն էր. — § 877:

Տես Բ. 1:

39. — Բայց նայեցաք իբրեւ ի ցուցող  
հայելի յասուածակի բարձրութիւն տու-  
լութեան հրամանացն, որ առ երանելին  
Մովսէս եկեալ վասն ամենայն իրացն եղե-  
լոց եւ ասուածեղեհն պատգամացն աւան-  
դելոց՝ մատենագրել ի պահեստ յաւիտ-  
եանցն որ զալոցն են. — § 883:

Տես Ա. 5, 36: Բ. 28, 31:

Սոյն համեմատութիւնները կր խորհինք  
որ բարարսն հիմնաւորելու այն տեսու-  
թիւնը թէ Ազաթանզեղոսի Պատմութիւնն  
ալ գործն է Մաշտոցի վարքը, եւ Ս. Գրի-  
գորի Վարդապետութիւնը յօրինող հեղի-  
նակին՝ Կորին Վարդապետի:

Ն. ԱՐՔ. ԾՈՎԱԿԱՆ

## ՊԱՏՄԱԿԱՆ

### ՄԱՐԻՌԻՆ (ՄԱՐԻԱՍ) ԹԱԳՈՒՀԻ

(2. 1320 — 1377)

Ծնած է շուրջ 1320 թուին, Դուստրն  
էր Կոստանտինոպոլիսի Օշին խնամակալի  
(+ 1329) և (Ճուսն) Յովհաննայի (+ 1323):

Ամուսնացած է (1335?) Նիքիեցոս թա-  
գաւորին Բաղդին մարտիախտի (+ 1337)  
որդի Կոստանդինի հետ, ծնած 1313 թն,  
որ Կոստանդինի եղբայրն էր Զայոս թագաւոր  
(1344—1363):

Ունէր երեք որդիներ. Աւին, ծնած  
1338 թն, Լեոն և Հեթում:

Մարիուս թագուհի 1346 թն Ներսէս  
Եպիսկոպոսին նուէր ստացած է Աւետա-  
րան մը (Չեռ. Ս. Յ. Թիւ 1973), որուն  
մէջ կը գտնուի իր պատկերը:

Կոստանդինի թագաւորի մահէն ետք  
իր որդին Լեոն կը փորձէ յաջորդել իր  
հօրը, երկու տարի (1363—1365) կը պայ-  
քարի, բայց յաջողութիւն չ'ունենար, և  
թագաւորութեան կը ախրանայ Լեոնի հօր  
եղբոր Հեթումի որդին Կոստանդին (1365—  
1373):

Թագուհին Մարիամ իր ժամանակի  
քաղաքական խառնակ կացութեան մէջ  
կ'երևի պետական գլխաւոր գործիչներու  
տարաքննութեան գործին մասնակցութեամբ:  
Ան 1371 թն կը գլխաւորէ լատինասէրները,  
իբրեւ թագապահ կը տեսնուի 1373—1374  
տարիներուն:

Եպիսկոպոսի Սիւրբ Գրուսելէ ետք (1375,  
Ապրիլ 16), խռամբ մը գերիններ կը տանին  
Եպիսկոպոս, գլխաւորութեամբ վերջին Լեո-  
նի թագաւորին, Մարգարիտ թագուհին  
և իրենց երկու զաւակներուն՝ Գուրգոսի  
և Փեննայի. Գերիններու այդ խռամբին  
մէջ էր նաև Մարիամ թագուհին, հաւա-  
նարար իր երկու որդիներուն՝ Լեոնի և  
Հեթումի հետ: Գերինները Գուրգոսի կը հաս-  
նին 1375, Յունիս 11 թն:

Եպիսկոպոսի սուլթանին արտօնութեամբ  
Մարիամ թագուհի Գուրգոսի ներուստէմ